

معلولیت و زندگی روزمره در شهر تهران

نسخ شهر - ۱۴

سیده زهرا عبدالمهی کدانی

www.ketab.ir

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

www.ketab.ir

معلومات و زندگی روزمره در شهر تهران

نویسنده: سیده زهرا عبداللهی کیوانی

سفارش‌دهنده: اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

ناظر علمی: دکتر حسن عماری، کارشناسان داخلی: مریم صوفی، فاطمه کاکویی، سیده مانده قره

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳، شماره نشر: ۱۰۴

ویراستار: فریبا خانعلی، صفحه‌آرا: فاطمه حامدی یکتا، طراح جلد: مهراں مستوفی

لیتوگرافی: کارا، چاپ: دالاهو، صحافی: فرانگه، ناظر فنی چاپ: مصطفی شریفی

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۲-۸۹-۳ همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. استفاده از مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

انتشارات تیرسا

تهران، بهارستان، ظهیرالاسلام، دیلمان، پلاک ۶ واحد ۳. تلفن: ۳۳۹۹۲۴۷۰، ۳۳۹۹۹۴۲۳. www.tecsa.ir

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

تهران، بزرگراه شهید گمنام، ابتدای بزرگراه کردستان. تلفن: ۸۲۱۰۶۰۰۰. <http://farhangi.tehran.ir>

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

www.ketab.ir

معلولیت و زندگی روزمره در شهر تهران

نویسنده: سیده زهرا عبداللهی کیوانی

سفارش‌دهنده: اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

ناظر علمی: دکتر حسن عماری، کارشناسان داخلی: مریم صوفی، فاطمه کاکویی، سیده مانده قربانی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳، شماره نشر: ۱۰۴

ویراستار: فریبا خانطلی، صفحه‌آرا: فاطمه حامدی یکتا، طراح جلد: مهران مستوفی

لیتوگرافی: کارآ، چاپ: دالاهو، صحافی: فرانگر، ناظر فنی چاپ: مصطفی شریفی

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۶۲-۸۹-۳ همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. استفاده از مطالب با ذکر منبع اجازت دارد.

انتشارات تیسرا

تهران، بهارستان، ظهیرالاسلام، دیلمان، پلاک ۶ واحد ۳، تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۹۴۲۲، ۰۲۱-۳۳۹۹۲۳۷۰ www.tecsa.ir

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

تهران، بزرگراه شهید گمنام، ابتدای بزرگراه کردستان، تلفن: ۰۲۱-۸۲۱۰۶۰۰۰ <http://farhangi.tehran.ir>

۷	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۴	تعریف معلولیت
۱۶	قوانین بین‌المللی و دارایی معلولیت
۱۹	اسناد ویژه افراد دارای معلولیت
۲۳	ایران و قوانین ویژه افراد دارای معلولیت
۲۴	دیدگاه جوامع و فرهنگ‌ها در معلولیت: مرور تاریخی تغییر نگرش درباره معلولیت
۲۴	معلولیت به مثابه اختلال
۲۴	دیدگاه اخلاقی
۲۴	دیدگاه پزشکی
۲۶	مدل اجتماعی معلولیت
۲۸	نظریه‌های مرتبط با معلولیت
۲۸	مطالعات معلولیت
۲۹	رویکردهای مطالعات معلولیت
۲۹	الگوی اجتماعی معلولیت: معلولیت به مثابه یک مانع اجتماعی
۳۰	معلولیت و سطوح مختلف ارتباط اجتماعی
۳۱	معلولیت و ارتباط اجتماعی در فضای واقعی
۳۱	تأثیر اولین برخورد در روابط اجتماعی جوانان دارای معلولیت در جامعه
۳۴	معلولیت و روابط دوستانه
۳۸	معلولیت و روابط عاطفی

۴۱	..... معلولیت و روابط جنسی
۴۲	..... معلولیت و ارتباط اجتماعی در فضای مجازی
۴۴	..... معلولیت و هویت اجتماعی
۵۰	..... نگرش جامعه به معلولیت
۵۲	..... موانع ارتباطات اجتماعی
۵۲	..... محدودیت فرصت‌های تقویت ارتباطات اجتماعی
۵۲	..... عدم مناسب‌سازی محیط شهری و وجود موانع فیزیکی برای ارتباط
۵۴	..... تجربه حذف‌شدگی فرد دارای معلولیت در جامعه
۵۶	..... نقش تربیت‌های ارتباطی در جوانان دارای معلولیت
۵۷	..... عدم ساخت و آگاهی درباره معلولیت در جامعه
۵۷	..... معلولیت و تقویت هویت اجتماعی فرد
۵۸	..... تسهیل‌کننده‌های ارتباط اجتماعی
۵۸	..... تلاش مضاعف برای برقراری رابطه اجتماعی و اثبات خود
۵۹	..... نقش جبرانی فضای مجازی در تقویت ارتباطات اجتماعی
۶۰	..... پایین آوردن سطح توقع فرد دارای معلولیت در ارتباط اجتماعی
۶۱	..... تأثیر ویژگی‌های شخصی فرد دارای معلولیت در ایجاد ارتباط
۶۲	..... عضویت در انجمن‌های فعال و نقش معلولان
۶۳	..... مناسب‌سازی محیط شهری
۶۴	..... نتیجه‌گیری
۶۶	..... پیشنهاد برای پژوهش‌های بعدی
۶۹	..... کتابنامه
۷۱	..... پیوست‌ها
۷۱	..... پرسش‌های مصاحبه

پیشگفتار

بسیاری از شهرهای ایران با آلودگی‌های ناشناخته‌ای هستند که از معلولیت رنج می‌برند. همچون کشورهای دیگر، کشتی‌های مادرزادی و حوادث حین کار، همواره وجود حدی از معلولیت را پذیرفتنی می‌کنند اما حضور خاستگاه‌هایی دیگر، بسان بالا بودن میزان تصادفات جاده‌ای، رعایت نکردن استانداردهای ایمنی سلامت در حین اشتغال و فعالیت و وجود بافت‌های فرسوده مسکن، باعث شده نرخ معلولیت در کلان‌شهرهای ایران، فراتر از هنجار جهانی باشد. نتایج آمار و مطالعاتی گواه کوتاهی یا تبعیض ناروای تاریخی نسبت به آسان‌سازی شرایط زیست برای این گروه از شهروندان آسیب‌پذیر است. در چنین وضعیت، انبوه تلاش‌های صورت‌گرفته اخیر برای مناسب‌سازی معابر تردد در شهر تهران، بی‌توانسته شرایط زیست شهری را برای معلولان به حد استانداردهای لازم برساند. این به میزان قابل قبول، تکاپویی بیشتر را می‌طلبد.

معلولیت، کاستی‌هایی اعم از نابینایی، ناشنوایی، اختلالات جسمی - جسمانی و روحی را شامل می‌شود. این تنوع، برنامه‌ریزی ارائه خدمات را دشوار می‌کند. نگرش انسانی و جامعه‌محور مدیریت شهری کنونی پایتخت، ارزش فراوانی برای توانمندسازی آسیب‌دیدگان و آسان‌سازی شرایط زندگی آنان، قایل است؛ بنابراین

بخش بزرگی از تلاش‌های اطلاعاتی و مطالعاتی بر روی شناسایی روشن‌تر و دقیق‌تر نیازهای ناتوانان جسمی و حرکتی تمرکز یافته است.

بالا بردن حساسیت‌ها نسبت به اهمیت موضوع، از جمله راه‌هایی است که می‌تواند منجر به جلب توجه بیشتر مدیران و کارگزاران مربوط به امور معلولان شود. معلولان با انتقال درک و حس یک معلول در فضای زندگی شهری، تا اندازه‌ای این حساسیت را برانگیخت. کتاب حاضر، برآمده از یک پژوهش کیفی است که تجربه زیسته شهروندان جوان معلول تهرانی را در روابط اجتماعی و تعاملات روزمره آنان از لایه‌های مختلف مشاهده صورت گرفته با ایشان به تصویر می‌کشد. آنچه اهمیت این‌گونه پژوهش‌ها را برجسته می‌کند، چشم‌انداز فوق‌العاده معلولان نسبت به زندگی است.

تکاپوی پژوهشگران حاضر، به‌ویژه از آن‌رو شایان توجه است که برداشت جوانان مورد بررسی را نسبت به معلولیت جسمی حرکتی نشان داده؛ راهکارهای آنان برای چیرگی بر محدودیت‌های جسمی و حرکتی‌شان در ضمن روابط اجتماعی را روشن می‌کند و جنبه‌هایی از آثار و برآیند بر روابط اجتماعی و زندگی فردی جوانان معلول را آشکار می‌سازد.

امیدواریم حمایت و مشارکت اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران از انتشار این پژوهش ارزشمند، گشایشی بابت گفتمان فراگیر مسئولانه باشد برای بازاندیشی در آسان‌سازی شرایط زندگی معلولان از منظر اجتماعی.

ترتیب اول: محمدرضا

مدیرکل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

مقدمه

«معلولیت» تنها یک مفهوم یا لوژیک نیست بلکه این مفهوم در چهارچوب روابط اجتماعی شکل می‌گیرد. بسیاری از افراد دارای معلولیت، تعریفی را که از خود به عنوان فرد دارای معلولیت دارند، در بستر روابط اجتماعی درک می‌کنند. آنچه معلولان به‌دلیل ویژگی‌های خود تجربه می‌کنند، با افراد غیر معلول متفاوت است. تجربه معلولیت در ایران، با توجه به مصاحبه‌های گروهی و فردی با جوانان دارای معلولیت در ایران، و مشاهدات نگارنده، ویژگی‌های خاص خود را دارد.

معلولیت با غلبه بر طبقه، گروه و ثروت، همواره را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نکته‌ای که^۱ TAB - افراد موقتاً غیر معلول - به آن اشاره می‌کنند این است که: «بسیاری از افراد [سرانجام] به درجاتی معلول حواله می‌دهند» (Marks, 1999a: 18wi) و «بیشتر نقایص بدنی (۹۷ درصد) اکتسابی‌اند تا مادرزادی» (Disabled-World.com, 2009).

طبق گزارشی که سازمان بهداشت جهانی^۲ (WHO) در ژوئن ۲۰۱۱

1. Temporarily Able Bodied
2. World Health Organization

منتشر کرده است، بیش از ۱۵ درصد جمعیت جهان - در حدود ۷۸۵ میلیون نفر - از انواع معلولیت‌های جسمی یا روحی مهم رنج می‌برند. این آمار نسبت به آمارهای جهانی در گذشته، رشد ۵ درصدی داشته است.

دکتر اتین کروگ،^۱ پزشک بلژیکی و اپیدمیولوژیست در سازمان بهداشت جهانی که رهبری این پژوهش را نیز برعهده داشت، در مورد نتایج به‌دست‌آمده می‌گوید: «پیام این نتایج آن است که ما نمی‌توانیم همچنان به بی‌توجهی نسبت به پوشی از نیازهای چنین گروه بزرگی از جمعیت جهان ادامه دهیم»^۲

تام کروگ،^۳ به در زمینه افراد دارای معلولیت پژوهش‌های زیادی انجام داده است. بارها این گزارش می‌گوید: «این گزارش نشان می‌دهد که آمار معلولیت در جهان افزایش یافته است و این ناتوانی در میان جمعیت‌های آسیب‌پذیر متمرکز شده است»^۴

طبق آمارهای رسمی سازمان بهداشت جهانی، میانگین معلولیت در جامعه ما ۵/۴ درصد است؛ به‌عبارت‌دیگر حدود سه میلیون نفر در شکل‌ها و درصدهای گوناگون، معلولیت دارند.

وجود دو میلیون و ۷۰۰ هزار معلول بین ۵ تا ۱۰ ساله با اختلالات نابینایی، ۱۲۰ هزار نابینای مطلق و بقیه نیمه‌بینا ۴۰۰ هزار معلول با اختلالات ناشنایی، ۱۲۰ هزار ناشنوی مطلق و بقیه نیمه‌شنوای یک میلیون و ۲۵۰ هزار معلول جسمی حرکتی را شامل می‌شود، بزرگ‌ترین زیرگروه خطر

1. Etienne Croog

2. <http://www.foxnews.com/health/2011/06/09/who-15-percent-worlds-population-is-disabled/>

3. Tom Shakespeare

4. <http://www.foxnews.com/health/2011/06/09/who-15-percent-worlds-population-is-disabled/>

برای مسئولان کشور است. کارشناسان معتقدند سالانه ۴۰ هزار نفر به جمعیت معلولان ایران افزوده می‌شود (مرادی و صالحی، ۱۳۸۵: ۶۳).

سازمان آمار ایران این نتایج را از سرشماری سال ۱۳۸۵ ارائه کرده، اما نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ هنوز اعلام نشده است. پیش‌بینی می‌شود آمار معلولیت در این سرشماری رشد چشمگیری را نشان دهد.

در مورد تجربه زیسته افراد معلول در ایران پژوهش کیفی اندکی صورت گرفته است. با وجود این خلأ، بسیاری از مشکلات گریبان‌گیر معلولان پنهان مانده است و بدون شناخت کافی اقدامی برای حل آنها انجام نمی‌شود.

در این نوشتار، بین تجربه‌های مختلف افراد دارای معلولیت، بر تجربه زیسته افراد روان اجتماعی تمرکز شده است. دلیل این انتخاب به مشکلات و مسائلی است که افراد دارای معلولیت جسمی حرکتی، همیشه با آن روبه‌رو بودند. با بخش بزرگی از زندگی خود را در تعاملات اجتماعی می‌گذرانند و در فضاهای اجتماعی مثل دانشگاه، مراکز خرید، محیط‌های تفریحی و معابر عمومی، مکان‌های دیگر، با وجود معلولیت و استفاده از ابزارهای کمک‌حرکتی، ویلچر و غیره، برای تعاملات اجتماعی خود با مشکل روبه‌رو هستند. به تناسب سازی شهری، آنها را به دیگران وابسته کرده است و در برخی موارد، باعث حذف آنها از محیط‌های شهری می‌شود. کم‌اطلاعی افراد جامعه و نگرش‌ها و برخوردهایی که اغلب افراد دارای معلولیت را آزار می‌دهد نیز بر این مشکل مؤثر است.

تفاوت میان پژوهش‌های گذشته با دیدگاه‌های معاصر در زمینه پژوهش کیفی با موضوع معلولیت، آن است که در پژوهش‌های اخیر افراد دارای معلولیت نقش منفعلی ندارند و تنها «موضوع» پژوهش نیستند. کارن هیرش در این باره می‌گوید:

«این مصاحبه‌ها با افراد دارای معلولیت دیدگاهی را به مباحث موجود می‌افزاید که تاکنون تا حدی نادیده گرفته شده است؛ چون فرض بر این است که معلولان دید روشنی از محیط اطراف خود ندارند و این مسئله آنان را از دید دیگران متفاوت می‌کند. پژوهشگران حوزه علوم انسانی به‌تازگی آغاز به کشف این امر کرده‌اند که افراد دارای معلولیت چشم‌انداز فوق‌العاده‌ای دربارهٔ زندگی دارند که ناشی از تجربهٔ معلولیتشان است» (کارن هیرش، ۱۹۵: ۲۱۷).

تمرکز نگارنده در این نوشته بر جوانان دارای معلولیت جسمی حرکتی معطوف است؛ افرادی که یا به‌طور مادرزاد، یا بر اثر حادثه‌ای که در دوران زندگی‌شان رخ داده است دچار معلولیت جسمی حرکتی شده‌اند. جوانی مرحله‌ای از زندگی است که روابط اجتماعی اهمیت زیادی دارد. روابط دوستانه، برخوردهای اجتماعی، مخالفت، روابط عاطفی و غیره، در این بازهٔ زمانی شکل می‌گیرد و اهمیت زیادی پیدا می‌کند. در این پژوهش «تجربهٔ زیستهٔ جوانان دارای معلولیت جسمی حرکتی در زمینهٔ روابط اجتماعی در تهران» به‌شیوهٔ کیفی مطالعه شده است. نتایج به‌دست‌آمده با انجام ۲۲ مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته و مشاهدهٔ مشارکتی، تحقق از جوانان دارای معلولیت جسمی حرکتی در تهران، که معلولیت آن‌ها از زمرهٔ (از ابزار حرکتی استفاده می‌کردند و یا معلولیت از ظاهر آنها آشکار نبود است)، حاصل شده است.

نگارنده مشاهدات خود را به‌صورت جدی و منظم از اردیبهشت ۱۳۹۰ آغاز کرد. بخشی از این مشاهدات در طراحی پرسش‌های مصاحبه استفاده شد و بخشی از آنها در تحلیل داده‌ها به‌کار رفت. بیشتر این مشاهدات